

Kosiek, Zdzisław

Badania nad historią botaniki w Polsce w latach 1945-1969

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 16/3, 577-594

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BADANIA NAD HISTORIĄ BOTANIKI W POLSCE
W LATACH 1945—1969

I

Początki zainteresowania historią botaniki w Polsce przypadły na koniec XVIII i początek XIX w. Nieliczne druki botaniczne wydawane w tym okresie zawierały rozdziały wstępne, w których autorzy omawiali dzieje botaniki lub przedstawiali w ujęciu historycznym stan wiedzy o roślinach. Przykład może tu stanowić obszerny wstęp historyczny S. B. Jundziłła, umieszczony w *Opisaniu roślin w prowincyi W.X.L. naturalnie rosnących* (Wilno 1791). Równocześnie w pracach poświęconych najczęściej historii medycyny znajdują się fragmenty dotyczące nie tylko przeszłości botaniki stosowanej, lecz również całości tej nauki. Stosunkowo wiele miejsca poświęca botanice J. Ch. Arnold w pierwszej, czwartej i piątej *Rozprawie o hojności królów i względach panów polskich dla rzeczy lekarskiej i lekarzów...* („Roczniki TWPN” 1812, 1820, 1822) i M. J. Adamski *Dissertatio inauguralis sistens prodomus historiae rei herbariae in Polonia a suis initiis usque ad nostra tempora...* (Wrocław 1825).

W połowie ubiegłego wieku G. Belke i A. Kremer, tłumacze *Historii nauk przyrodniczych* J. Cuviera (Wilno 1853—55) uzupełnili dzieło obszerniejszymi wiadomościami z historii botaniki i innych nauk w Polsce. Ukazało się również kilka mniejszych opracowań z tego zakresu, jednak tematykę tą na szeroką skalę podjął dopiero z końcem XIX w. Józef Rostafiński. Obok pierwszego opracowania całokształtu dziejów botaniki w Polsce w dziele zbiorowym *Polska w kulturze powszechnej* (Kraków 1918), przez lat niemal 50, od 1880 r. Rostafiński publikował liczne prace z zakresu historii nauk przyrodniczych, głównie botaniki. Wśród jego dzieł fundamentalne znaczenie zachowały *Sredniowieczna historia naturalna* (Kraków 1900) i obszerna rozprawa o literaturze botanicznej XVI w. Ogółem ogłosił ok. 40 prac, w całości poświęconych historii botaniki, tworząc podstawy tej dyscypliny.

Zainteresowania Rostafińskiego dotyczyły jednak głównie początków botaniki polskiej i dopiero prace Bolesława Hryniewieckiego i innych autorów wypełniły w części braki, jakie istniały w zakresie opracowań dotyczących XVIII i XIX w. Działalność tych historyków botaniki interesujących się również innymi naukami przyrodniczymi przypada na 20-lecie międzywojenne. Wówczas to ukazały się *Historia botaniki w Polsce* i *Historia botaniki powszechnej* autorstwa Hryniewieckiego („Poradnik dla samouków”, Warszawa 1927), których następane uzupełnione wydania do dziś spełniają swoje zadanie. Ważną rolę w pracach historyków botaniki mogły odegrać krytyczne wydania zabytków piśmiennictwa z tej dziedziny oraz bibliografie. Do 1945 r. brak tego rodzaju publikacji, a przygotowane przez Rostafińskiego wydanie katalogów roślin z 1651 r.

i niezbyt dokładna *Bibliografia flory polskiej* D. Szymkiewicza (Kraków 1925) stanowią wyjątek. Bibliografii botaniki nie mógł zastąpić ukazujący się w latach 1901—1934 (ostatni tom wyd. 1939) *Katalog literatury naukowej polskiej* uwzględniający literaturę przyrodniczą.

Historiografią botaniczną zajmował się przed 1945 r. Rostafiński w artykule *Potrzeby historii botaniki w Polsce* (1919) oraz marginesowo Aleksander Birkenmajer w pracy *Historia nauk matematyczno-przyrodniczych i medycyny* (1937) omawiającej historiografię tych nauk w latach 1886—1936. Uwagi Rostafińskiego, zbyt zresztą skrótowo sformułowane, dotyczyły trudności, na jakie natrafiają badacze, pragnący zajmować się historią botaniki oraz potrzeb w zakresie wydawania źródeł. Z opracowania Birkenmajera jasno wynikały niedostatki osiągnięć na polu historii nauk biologicznych, a szczególnie brak prac o charakterze syntetycznym.

Tej niekorzystnej sytuacji nie potrafiła zaradzić Komisja Historii Medycyny i Nauk Matematyczno-Przyrodniczych Polskiej Akademii Umiejętności, istniejąca formalnie już od 1900 r. jako Sekcja Komisji Bibliograficznej Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, gdyż formę organizacyjną, w której działała do lat niedawnych, uzyskała 21 II 1910 na zebraniu, któremu przewodniczył Edward Janczewski, wnioskodawcą był Marian Raciborski, a pierwszym przewodniczącym — Rostafiński. Tematyka botaniczna stanowiła niestety tylko margines działalności Komisji, głównie z braku współpracowników. Jedynym historykiem botaniki, członkiem Komisji, zajmującym się historią botaniki przez długie lata był sam przewodniczący. Dopiero w latach międzywojennych ukazała się pierwsza botaniczna publikacja źródłowa, w wydawanej przez Komisję serii „Editionum Collegii ad Historiam Scientiarum Mathem. — Naturalium Pescrutandam”. W tym też okresie członkami Komisji wybrani zostali Adam Maurizio, January Kołodziejczyk i Bolesław Hryniewiecki. Własne wydawnictwo pod nazwą „Prace Komisji...” powstało dopiero w 1939 r., jednak już w pierwszym tomie — obok dwu prac z historii medycyny, ogłoszono rozprawę Hryniewieckiego o Leszczycu Sumińskim i jego dziele dotyczącym paproci.

Wojna przerwała pracę Komisji, lecz opierając się na liczbie i różnorodności publikacji ogłoszonych przez Hryniewieckiego w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, można przypuszczać, że już znacznie wcześniej zbierał on materiały przynajmniej do niektórych swoich prac historyczno-przyrodniczych. Jemu też przypadło w udziale powiązanie, podejmowanych na skromną miarę przed 1945 r., poczynań na polu historii botaniki, z nowymi pełnymi rozmachu naukowego i wydawniczego staraniami o rozwój tej dyscypliny w nadchodzącym 25-leciu.

II

Komisja Historii Medycyny i Nauk Przyrodniczych po II wojnie światowej podjęła działalność na znacznie większą skalę niż przed 1939 r., choć dotyczyło to przede wszystkim medycyny i innych nauk przyrodniczych. Z Komisją współpracował w dalszym ciągu Hryniewiecki i ogłosił w „Pracach Komisji...” dwie publikacje. Tematem pierwszej pracy była działalność Stefana Chardan de Rieule, przyrodnika francuskiego, pozostającego w służbie polskiej w XVIII w., autora rozpraw rolniczych oraz uczestnika konkursu rozpisanego w 1775 r. przez Towarzystwo do Ksiąg

Elementarnych na podręcznik botaniki stosowanej. Drugą był zyciorys Stanisława Batys Gorskiego, przyrodnika i wykładowcy botaniki oraz kierownika Ogrodu Botanicznego na dawnym Uniwersytecie Wileńskim (1829—1832), pierwszego badacza flory Puszczy Białowieskiej („Prace Komisji...” T. 4: 1952 nr 2). Była to już ostatnia praca z historii botaniki, wydana przez Komisję, która przerwała w 1952 r. swą działalność.

Natychmiast po utworzeniu Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk oraz Zakładu Historii Nauki i Techniki, B. Hryniewiecki, jako najwybitniejszy znawca zagadnień historii botaniki w Polsce, został zaproszony do udziału w pracach, jednak zły stan zdrowia nie pozwolił mu na rozwinięcie szerszej działalności. W pierwszym organizacyjnym okresie istnienia Zakładu ustalono, że w ramach Działu Historii Biologii istnieć będzie Zespół Historii Botaniki. Wstępne, dość jeszcze skromnie zakreślone, plany badań przewidywały przygotowanie wydania źródeł do dziejów botaniki polskiej XIX w. oraz opracowanie biografii kilku botaników działających w drugiej połowie tego stulecia. Projektowano również podjęcie szerszej zakrojonych studiów nad ludowymi nazwami flory rodzimej. Z prac już przygotowywanych wymieniano m.in. nieogłoszoną do chwili obecnej rozprawę Hryniewieckiego o dziele Michała Boyma, polskiego badacza flory Chin. Wtedy też powstały ostatnie prace Hryniewieckiego o Crescentynie, Jonstonie, Tytusie Chałubińskim, Adamie Prażmowskim. Gdy choroba uniemożliwiła mu czynne uczestniczenie w pracach organizacyjnych, trudności na jakie natrafiła koordynacja podejmowanych w różnych ośrodkach naukowych poczynań na polu historii botaniki, były niełatwe do przezwyciężenia. W kolejnych pierwszych 11 zeszytach serii biologicznej „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”, ukazały się zaledwie dwie prace o tematyce botanicznej: W. Sławińskiego. *Dzieje botaniki w Polsce w latach 1795—1860* oraz B. Gomółki *Badania Józefa Hermana Osińskiego nad roślinami zielonymi*. Spośród innych publikowanych do 1966 r. w „Studiach” tylko dwie uwzględniły tematykę botaniczną, a mianowicie Z. Fedorowicza, *Katedra historii naturalnej w dawnej Wszechnicy Wileńskiej* oraz M. Furmanowej i innych, *Lecznictwo renesansowe w Polsce na podstawie „Herbarza” Marcina z Urzędowa*, gdzie znalazł się rozdział: *Herbarz ze stanowiska nowoczesnej systematyki botanicznej*.

Do organizacji nie istniejącego praktycznie Zespołu Historii Botaniki Zakładu Historii Nauki i Techniki przystąpiono w końcu 1964 r. Z inicjatywy Władysława Szafera i ówczesnego kierownika Działu Historii Nauk Biologicznych Jerzego Fiericha, na kierownika Zespołu powołano Ludmiłę Karpowiczową, która w krótkim okresie czasu zdołała zespolić wysiłki grona wybitnych uczonych, interesujących się historią botaniki i zachęcić do pracy na tym polu szereg młodych pracowników nauki. Dzięki temu już w 1966 r. ukazał się 12 zeszyt „Studiów” zawierających 5 prac, z których 4 poświęcone były historii botaniki, a jedna powiązana była z tą tematyką. Trudno było w tym pierwszym okresie działalności o pełną i planową konsekwencję w doborze tematyki, niemniej poruszano w pracach zagadnienia nowe, dotyczące różnych okresów. O tym, że Zespół ustabilizował swą działalność, dowodzą kolejne zeszyty „Studiów” — 13 z 1967 r., zawierający 5 prac, 14 z 1968 r. z 7 pracami i 16 z 1969 r., w którym opublikowano 5 prac. To wymienienie osiągnięć nie byłoby pełne, gdyby nie wspomnieć o oddanych już do druku 4 pracach i będących w opracowaniu 6 dalszych oraz o udziale wraz z Zespołem Historii

Zoologii w opracowaniu i zbieraniu materiałów do, przygotowywanego już od kilku lat, *Słownika Biologów Polskich*.

Gdy w 1965 r. odbył się w Polsce XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki, w ramach prac IV Sekcji Historii Nauk Biologicznych, Zespół zorganizował w Krakowie sesję botaniczną, która obradowała pod przewodnictwem Władysława Szafera. W sesji wzięli udział uczeni polscy i zagraniczni, m.in.: W. Coleman (Stany Zjednoczone), V. Spudilova (Czechosłowacja), J. Stannard (Stany Zjednoczone), R. G. Swinburne (Anglia), F. Verdoorn (Holandia). Zebrani wysłuchali ogółem 7 referatów, z których 2, a mianowicie: *Problemy fizjologiczne w dziele Alberta Wielkiego „De plantis vegetabilibus”*, oraz o badaniach z zakresu fizjologii roślin, prowadzonych w XVIII w. w Polsce, wygłosili współpracownicy Zakładu Historii Nauki i Techniki.

Na XII z kolei Kongresie, który odbył się w Paryżu, referowana była wybitna praca naukoznawcza, oparta na materiałach dotyczących botaników, pióra Szafera pt. *Twórczość w życiu naukowca*. Zawarł w niej autor głęboką analizę osiągnięć naukowych 70 uczonych, ustalając pewne prawidłowości występujące w ich drodze życiowej.

W 1969 r. Zespół Historii Botaniki zorganizował również 2 sesje naukowe we Wrocławiu i w Krakowie.

Do Zespołu Historii Botaniki w Zakładzie Historii Nauki i Techniki należą: Ludmiła Karpowiczowa (przewodniczący), Stanisław Brzozowski (sekretarz), Henryk Bukowiecki, Mikołaj Kostyniuk, Jakub Mowszowicz, Adam Paszewski, Tadeusz Sulma, Irena Turowska i Jan Zabłocki. W pracach brali również udział zmarli Olga Seidl i Zygmunt Czubiński.

Rezultaty tej 5-letniej zaledwie działalności Zespołu nie byłyby możliwe, gdyby nie zainteresowanie historią botaniki przejawiające się wśród pracowników naukowych w licznych katedrach botaniki na wyższych uczelniach, głównie uniwersyteckich, oraz katedrach botaniki farmaceutycznej na wydziałach farmacji akademii medycznych. Już przed powstaniem Zespołu, a nawet przed utworzeniem Zakładu Historii Nauki i Techniki, w różnych ośrodkach naukowych podejmowano tematykę historyczną-botaniczną. Obok Hryniewieckiego i Sławińskiego pisali na ten temat Stefan Białobok, Henryk Bukowiecki, Tadeusz Gorczyński, Aniela Kozłowska, Jakub Mowszowicz, Adam Paszewski, Irena Turowska i inni. Zagadnieniem historii botaniki zajmował się również od lat przedwojennych, na marginesie swej bogatej twórczości naukowej, nestor botaniki polskiej Władysław Szafer. W pewnym związku z pracami nad historią botaniki pozostaje też działalność Komisji Nazewnictwa powołanej w 1962 r. przez Komitet Botaniczny PAN.

Pomimo poważnej roli, jaka przypadła „Studiom z Dziejów Nauki i Techniki” w rozpowszechnieniu prac nad dziejami botaniki, nie mogą one publikować wszystkich prac z tego zakresu ani też drukować mniejszych objętościowo artykułów. Zadanie to spełnia od chwili powstania w 1923 r. do chwili obecnej czołowe polskie czasopismo naukowo-botaniczne „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”. Ukazało się tam obok licznych życiorysów szereg cennych prac, a nawet specjalne dodatki poświęcone historii botaniki. Tematyka ta znajduje miejsce również w „Wiadomościach Botanicznych”, „Roczniku Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego”, „Wszechświecie”, rzadziej w innych wydawnictwach botanicznych ciągłych, i w „Kosmosie”.

III

Do chwili obecnej nie posiadamy odpowiednio obszernej i szczegółowo opracowanej historii botaniki polskiej. Roli tej nie spełniały krótkie przeglądy ogłaszane w XIX w., ani nawet opracowania Rostafińskiego, pisane przed przeszło 70 laty. W latach międzywojennych Hryniewiecki ogłosił *Historię botaniki powszechnej* i niewielką objętościowo *Historię botaniki polskiej* w „Poradniku dla samouków” (1927) oraz ten ostatni tekst w języku francuskim (1931). Z bardzo niewielkimi zmianami i uzupełnieniami oba te opracowania połączone w całość wydane zostały w kilka lat po II wojnie światowej jako *Zarys dziejów botaniki* (Warszawa 1949). Ta licząca 150 stron publikacja jako jedyna w języku polskim zawiera całokształt wiadomości o dziejach botaniki.

Praca Hryniewieckiego pisana jednak była w zasadniczej części przed przeszło 40 laty, a w ostatniej wersji przed 20, i nie może w pełni zaspokoić istniejącej potrzeby na tego rodzaju dzieło. Poszukujący bardziej szczegółowych danych muszą więc wziąć pod uwagę, że autor w pierwotnym zarysie przeznaczył swoją pracę do specyficznego wydawnictwa, wprowadzając na bardzo wysokim poziomie, jednak o charakterze podręcznikowym. Mimo wspomnianej niewielkiej objętości *Zarys dziejów botaniki* zawiera stosunkowo wiele wiadomości i w pewnym zakresie, np. jako źródło informacji encyklopedycznych, spełnia do chwili obecnej zaplanowane przez autora zadanie. Z drugiej strony należy stwierdzić, że liczba opracowań szczegółowych, powstałych po 1949 r., jest tak wielka, że *Zarys* wymaga wielu uzupełnień, szczególnie w odniesieniu do fragmentów dotyczących Polski. Tylko w niewielkim stopniu zmieniona była w stosunku do ogłoszonej w 1927 r. wersja dziejów botaniki w Polsce, wydana przez tego samego autora z okazji obchodu 75-lecia Polskiej Akademii Umiejętności, jako tom 8 (1948) serii „Historia Nauki Polskiej w Monografiach”.

Jubileusz 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego stał się okazją do podsumowania dorobku naukowego tej uczelni w różnych dziedzinach wiedzy. Wśród publikacji ogłoszonych wówczas znalazł się również *Zarys historii botaniki w Krakowie* (Kraków 1964), napisany przez Szafera. Ta cenna publikacja, obejmująca dzieje od czasów najdawniejszych po ostatnie lata, spełnia również rolę szerszą niż to określono w tytule. Ponieważ zarówno w średniowieczu, jak i w czasach odrodzenia, Kraków był niemal jedynym ośrodkiem naukowym w Polsce, w którym zajmowano się botaniką, a w XIX i XX w. stanowił ważny ośrodek prac na tym polu, *Zarys* Szafera dla dawniejszego okresu jest historią botaniki w Polsce, a pozostała jego część stanowi cenny fragment całokształtu dziejów tej nauki w naszym kraju.

Gdy w Zakładzie Historii Nauki i Techniki powstał pierwszy projekt opracowania zarysu historii nauki w Polsce, powierzono ok. 1959 r. Sławińskiemu napisanie rozdziału poświęconego botanice. Praca ta nie została ogłoszona drukiem i jedynie skrót części 2 *Dzieje botaniki w Polsce w latach 1795—1860* ukazał się w „Studiach i Materiałach...” (ser. B z. 10: 1965) już po śmierci autora. Nie wydane w całości *Dzieje botaniki polskiej* Sławińskiego są do chwili obecnej najobszerniejszym opracowaniem na ten temat, doprowadzonym jednak tylko do 1918 r. Trudno oceniać całość, która nie uzyskała ostatecznej aprobaty autora, jednak wydaje się, że botanika polska w okresie 1860—1918 nie została omówiona tak dokład-

nie, jak na to zasługuje. W ostatnich latach powstało jeszcze jedno krótkie opracowanie *Botany in Poland* (Cracov 1959), w którym Jan Kornaś i Jan Zurzycki na tle historycznym przedstawiają główne kierunki badawcze polskiej botaniki.

Większy fragment dziejów botaniki polskiej obejmuje praca Eugenii Wierzbickiej *Botanika w Polsce w Sredniowieczu* („Wiadomości Botaniczne” T. 8/9: 1964—65), w której zawarte jest szersze omówienie działalności na polu botaniki Jana Stanki i Jana Welsa oraz źródeł, głównie lekarskich, zawierających glosy lub słowniczki. Szczególny akcent kładzie autorka na powiązania polskiej botaniki z osiągnięciami i stanem ówczesnej nauki światowej. Pewnego rodzaju wzorem do tej pracy, uzupełniającej badania Rostafińskiego dotyczące początków polskiej botaniki, były rozprawy Bednarskiego i Lachsa z 1939 r., poświęcone historii medycyny. Do grupy omawianych tu publikacji można jeszcze zaliczyć Tadeusza Sulmy i Zofii Schwarz pracę *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim* („Studia i Materiały...” Ser. B z. 14: 1968). Praca ograniczona na razie do okresu odrodzenia, ma być kontynuowana w najbliższych latach.

Można się spodziewać, że braki w zakresie syntetycznych opracowań przeszłości botaniki polskiej będą częściowo uzupełnione, gdyż w przygotowaniu znajduje się praca Karpowiczowej *Zarys dziejów botaniki polskiej w latach 1795—1945*.

IV

Zainteresowanie historią botaniki powszechnej nigdy nie było w Polsce zbyt wielkie. Pomijał tę tematykę niemal zupełnie Rostafiński, a Hryniewiczki poświęcił jej niewiele uwagi poza zarysem historii, ujmującym również dzieje botaniki polskiej. Jedynym jego obszerniejszym opracowaniem dotyczącym botaniki powszechnej był rozdział w I tomie wznowionego ostatnio dzieła J. Nusbauma *Idea ewolucji w biologii* (Warszawa 1952), poświęcony dziejom nauk botanicznych w pierwszej połowie XIX w. Również inni badacze nie pisali na temat rozwoju botaniki na świecie i dlatego podjęcie tematyki dotyczącej starożytności i średniowiecza nawet w wąskim zakresie należy uznać za postęp w stosunku do lat dawniejszych.

W odniesieniu do czasów starożytnych za najcenniejsze należy uznać tłumaczenie Teofrasta, *Badań nad roślinami* (Kraków 1961), dokonane przez Jerzego Schnaydera. „Ojcem botaniki” zajmowała się również ostatnio Jadwiga Dyakowska („Wszechświat” 1962). Drugim klasycznym pisarzem, tłumaczonym na język polski, był Pliniusz. W serii „Biblioteki Narodowej” ukazały się fragmenty *Historii naturalnej* (Kraków 1961), m.in. obszerny ustęp poświęcony roślinom. Okresu historii starożytnej dotyczyły również dwa artykuły na temat zielarstwa ogłoszone przez Irenę Turowską: *Zielarstwo wczesnej starożytności* („Wszechświat” 1954) oraz *Z dziejów zielarstwa* (tamże, 1957).

Działalność Alberta Wielkiego na polu botaniki była tematem prac Adama Paszewskiego. Na XI Kongresie Historii Nauki referował on studium *Physiological Problems in Albert's von Lauingen „De Plantis et vegetabilibus”*, a pracę *Albert z Lauingen jako botanik* ogłosił w „Studiach i Materiałach...” (Ser. B z. 14: 1968). Ten sam autor, kontynuując

podjętą tematykę, przygotowuje obecnie rozprawę na temat systematyki roślin, stosowanej przez wielkiego średniowiecznego uczonego.

Pozostałe opracowania dotyczyły niemal wyłącznie klasyków biologii czasów nowożytnych. Paszewski opublikował pracę *Poglądy Linneusza na powstawanie gatunków* („Acta Soc. Bot. Pol.” 1954), a z okazji 250-letniej rocznicy urodzin przypomnieli jego działalność i zasługi dla botaniki Bukowiecki („Biologia w Szkole” 1957), Hryniewiecki („Problemy” 1957) i jeszcze raz Paszewski („Wiadomości Botaniczne” 1958). Zaslugami Darwina dla botaniki i znaczeniem jego dzieł botanicznych zajmował się Tadeusz Gorczyński w pracach ogłoszonych w „Kosmosie” (Ser. A 1959) i „Biologii w Szkole” (1959), a badania nad ruchami roślin, prowadzone przez tego uczonego, omawiał Jan Zurzycki we „Wszechświecie” 1959.

Szczególnie wiele postaci zasłużonych botaników przypomniał w ostatnim okresie czytelnikom czasopism botanicznych i niektórych przyrodniczych Jakub Mowszowicz. W jego dorobku znajdują się artykuły o Rudolffie Jakubie Camerariusie, Antonim Wawrzyńcu Jussieu, Józefie G. Koelreuterze, Mikołaju Kuzniecowie, Michale Łomonosowie, Chrystianie Konradzie Sprengel’u, Mikołaju Wawilowie, Henryce Popławskiej i Włodzimierzu Sukaczewie, ogłoszone we „Wszechświecie”, „Kosmosie” i „Biologii w Szkole”.

Odmienny zupełnie charakter posiadają liczne opracowania całokształtu dziejów botaniki, publikowane jako rozdział początkowy, a niekiedy wstęp do podręczników lub druków ujmujących poszczególne działy botaniki. Są one zwykle bardzo niewielkich rozmiarów i zawierają tylko podstawowe informacje z historii botaniki, jednak rola ich jest znaczna, gdyż stanowią dla studiujących botanikę jedyną niekiedy okazję do zetknięcia się z historią tej nauki.

V

Bardzo poważną, a właściwie przeważającą część publikacji z historii botaniki, stanowią zyciorysy lub przyczynki do działalności polskich botaników. Można je ogólnie podzielić na trzy grupy. Pierwszą z nich stanowią nieliczne opracowania obszerniejsze, których przykładem może być praca Witolda Sławińskiego *X. Stanisław Bonifacy Jundziłł* („Annales UMCS” Sec. E, Suppl. 1, 1947). Dzieł tego rodzaju posiadamy jednak niewiele w naszej literaturze. Drugą grupę stanowią wszystkie niewielkie zyciorysy i omówienia działalności naukowej, publikowane najczęściej z okazji rocznicy urodzin lub jako wspomnienie o zmarłym uczonym. Trzecią wreszcie grupą są różnego rodzaju przyczynki do działalności poszczególnych osób, głównie jednak notatki bio-bibliograficzne, wzmianki w słownikach i encyklopediach. Naturalnie, że taki podział jest uproszczony i niepełny, jednak pozwala na uzyskanie pewnego obrazu wartości prac dla historii dyscypliny.

Wszystkie te trzy grupy są reprezentowane w dorobku ostatnich 25 lat. Do pierwszej zaliczyć należy obszerniejsze prace publikowane w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” i niektóre z ogłaszanych, głównie przez Hryniewieckiego w „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”. Pomimo niewielkich rozmiarów należą tu również wyczerpujące i oparte na źródłach liczne zyciorysy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, w którym ukazało się przez okres 25 lat około 40 biogramów

botaników lub przyrodników pracujących również na polu botaniki. Najlicniejszą drugą grupę stanowią wspomnienia o botanikach zmarłych po 1944 r., publikowane w „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”, „Wiadomościach Botanicznych”, „Kosmosie”, „Wszechświecie”, „Biologii w Szkole” i „Zeszytach” wyższych uczelni. Wszystkie one posiadają pewne wspólne cechy, z których najważniejsze, to często ściśle wiadomości o toku życia i pracach osoby, która jest przedmiotem opracowania, lecz równocześnie niedostatek precyzyjnej oceny wkładu do nauki tej postaci, wynikający najczęściej z niemożliwości oceny perspektywicznej i powiązań osobistych. Charakter panegiryczny pewnej części wspomnień pośmiertnych sprawia, że oceny tam umieszczane w niektórych wypadkach muszą ulec rewizji. Dlatego najcenniejsze wydają się biogramy referujące tylko podstawowe fakty, nie mogące budzić dyskusji. Pomimo zastrzeżeń opracowania te odgrywają szczególną rolę w historii nauk przyrodniczych, a więc i historii botaniki i z braku innego typu prac korzysta się z nich dość często. „Dorobek historyczny”, który możemy zaliczyć do grupy trzeciej, to krótkie życiorysy z pełną bibliografią i bio-bibliografią umieszczone w nowym wydaniu Korbuta i np. pojedyncze artykuły w *Małym Słowniku Biologicznym* (Warszawa 1965) i opracowanym przez Kazimierza Greba wydawnictwie *Poczet wielkich biologów* (Warszawa 1967). Szerzeg prac historyczno-botanicznych i ogólno-biologicznych posiada na końcu słowniki osobowe, zawierające podstawowe dane biograficzne i tego typu wzmianki można również zaliczyć do grupy ostatniej.

Prace nad pełnym słownikiem biologów polskich prowadzone od kilku lat przez Dział Historii Biologii Zakładu Historii Nauki i Techniki są już zaawansowane i w opracowaniu życiorysów botaników polskich do tego słownika bierze udział liczne grono współpracowników. Słownik ten stwarza okazję nie tylko do zebrania całości istniejącego już dorobku w zakresie biografistyki botanicznej, lecz również do wydobycia z zapomnienia szeregu mało lub zupełnie nieznanymi postaci, które wniosły wkład do rozwoju polskiej botaniki.

Dla trudnego zresztą przeglądu prac biograficznych w zakresie botaniki słuszne wydaje się ujęcie ich chronologiczne według osób, którym artykuły te były poświęcone. Z czasów najdawniejszych do końca XVI w. tylko Syreniusz był przedmiotem trzykrotnego opracowania, gdyż pisali o nim H. Bigoszt, J. Mowszowicz i M. Sawicka, a o Marcynie z Urzędowa ukazała się w „Studiach i Materiałach...” (Ser. B z. 2: 1959) praca zbiorowa ujmująca zresztą głównie rolę jego herbarza w historii medycyny. O Falimierzu pisał Hryniewiecki w *Polskim Słowniku Biograficznym* i Kołodziejczyk w „Sprawozdaniach PAU” 1948 i „Archiwum Historii Medycyny” 1957, a inni autorzy, np. Siennik i Spiczyński, zostali uwzględnieni tylko w *Nowym Korbutcie*. O wybitnym polskim przyrodniku doby odrodzenia, Janie Stanko, pisała we wspomnianej wcześniej pracy Wierzbicka i Hryniewiecki. W odniesieniu do wieku XVII ogłoszona została tylko jedna obszerniejsza praca o Jonstonie pióra Hryniewieckiego w „Rocznikach Sekcji Dendrologicznej” (T. 11: 1956), a Boyma uwzględniono w *Korbutcie* oraz zajmował się nim Jan Zabłocki. Spośród pisarzy botanicznych XVIII w. szereg historyków nauk przyrodniczych interesowało się Klukiem, lecz tylko część z tych opracowań uwzględniała jego działalność botaniczną. Współcześnie o Kluku pisał Mowszowicz w artykule *Krzysztof Kluk postępowy botanik polski okresu oświecenia* („Problemy” 1955 nr 5). Wśród pozostałych, których życiorysy ogłoszone były

w *Polskim Słowniku Biograficznym*, szczególną wartość mają życiorysy Giliberta pióra Sławińskiego i Kleina napisany przez Stanisława Brzozowskiego. Z prac dotyczących przyrodników żyjących w tym stuleciu wspomnieć należy o przygotowywanej przez Jana Zabłockiego pracy o Rzączyńskim jako botaniku.

Na pierwszą połowę XIX w. przypada działalność szeregu wybitnych polskich botaników, pomiędzy których obszerniej opracowana została działalność Stanisława Jundziłła, Stanisława Gorskiego i Jana Wolfganga. Obok tych ukazały się krótsze biografie Antoniego Andrzejowskiego, Wilibalda Bessera, Wojciecha Jastrzębowski, Michała Szuberta, Jakuba Wagi, Józefa Warszewicza i kilku innych. Dla drugiej połowy tego stulecia ilość życiorysów jest jeszcze większa, przy czym szereg artykułów i prac poświęcono tu Edwardowi Strasburgerowi, Józefowi Rostafińskiemu, Marianowi Raciborskiemu, a obszerniejsze rozprawy Tytusowi Chałubińskiemu, Adamowi Prażmowskiemu, Hugo Zapalowiczowi i Władysławowi Zaleskiemu. Pozostałe biografie ukazały się głównie w *Polskim Słowniku Biograficznym* lub we „Wszechświecie”.

Uporządkowanie pozostałych życiorysów natrafia na pewne trudności, jednak o ile weźmiemy pod uwagę, że dla części uczonych polskich, pracujących na polu botaniki, II wojna światowa była granicą twórczości, a często życia, to możemy tych właśnie spomiędzy nich uznać za działających na początku XX w. Wśród tych wybitnych uczonych znajdują się więc obok Godlewskiego i Paczoskiego, których działalność przypada na przełom dwu stuleci, również badacze pracujący w latach 30-tych bieżącego wieku. Z braku pełnej bibliografii trudno podawać ścisłą liczbę życiorysów lub wspomnień, lecz w przybliżeniu pisano o około 30 botanikach, przy czym działalność niektórych z nich, np. Józefa Paczoskiego, Seweryna Krzemieniewskiego, Kazimierza Roupperta, Zygmunta Wóycickiego, została przez różnych autorów omówiona bardzo szczegółowo. Pozostałe drukowane biogramy dotyczyły botaników zmarłych w ostatnich 25 latach lub żyjących, predystynowanych do tego rodzaju omówienia dzięki ich wybitnym zasługom naukowym. W życiorysach 40 przeszło botaników współczesnych zawarty jest i omówiony dorobek polskiej botaniki w pierwszej połowie XX w. oraz lat 60-tych obecnego stulecia. Nie sposób również w tym rozdziale pominąć publikacji dotyczących działalności nestora polskiej botaniki Władysława Szafera, który do dzieł ogłoszonych już analiz jego twórczości dostarczył sam podstawę bibliograficzną, ogłaszając prawie pełne zestawienie własnych prac naukowych, podręczników i artykułów ogłoszonych w latach 1908—1966. Zgromadził tam imponującą liczbę 659 tytułów („*Studia i Materiały...*” Ser. B z. 13: 1967).

Najwięcej biografii w ostatnich 25 latach ogłosił Hryniewiecki, również często piszący o botanikach polskich XIX w., jak i współczesnych. Wśród przeszło 30 życiorysów jego pióra na szczególną uwagę zasługują opublikowane w *Polskim Słowniku Biograficznym*. Obok niego poważne zasługi w biografistyce położył Mowszowicz, obok kilku czołowych postaci dawnej botaniki polskiej, chętnie zajmujący się wybitnymi botanikami zagranicznymi. Ogłosił on ok. 20 biografii w kilku czasopismach, głównie we „Wszechświecie”. Istnieją postacie bliskie szczególnie niektórym autorom. Szafer kilkakrotnie powracał do osoby Raciborskiego i również chętnie pisał o botanikach współczesnych, których działalność naukowa znana mu była od jej początków.

VI

Zasadnicza rola w rozwoju botaniki, przypadająca instytucjom takim, jak szkoły i związane z nimi ogrody botaniczne, instytuty i towarzystwa naukowe, znajduje wyraz w opracowaniach dotyczących historii tych instytucji, w których botanika jest jednym z przedmiotów działalności. Wymienienie jednak wszystkich tego rodzaju publikacji znacznie przekracza ramy tego opracowania, w którym ujęto tylko te, które poświęcone są w całości interesującej nas dyscyplinie.

Botanika na Uniwersytecie Jagiellońskim stanowi główny temat omówionej już monograficznej pracy Szafera. Ten sam autor ogłosił rozprawę *Botanika w Krakowie w okresie wojny 1939—1945* (Kraków 1959) i pracę tę należy również uważać za poświęconą Uniwersytetowi. Związany z Krakowem przed 1946 r. Jan Zabłocki opracował krótką *Historię i działalność Zakładu Botanicznego im. Janczewskiego* („Studia i Materiały...” Ser. B z. 14: 1968), istniejącego niegdyś na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a obecnie w Wyższej Szkole Rolniczej. Pomimo że Zakład powstał już w końcu XIX w., autor ograniczył się tylko do przedstawienia dziejów tej placówki w latach 1919—1939, to jest okresu, w którym współpracował z ówczesnym kierownikiem Zakładu K. Roupertem.

Nauki przyrodnicze na dawnym Uniwersytecie Wileńskim były przedmiotem kilku prac Zygmunta Fedorowicza, drukowanych w „Archiwum Historii Medycyny i Nauk Przyrodniczych” oraz w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”. Tam ukazały się m.in. dzieje katedry historii naturalnej, w której uwzględniono szerzej wykłady z botaniki w Wilnie w latach 1781—1828. Botanice na odnowionym w 1919 r. Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie poświęcona jest rozprawa Jakuba Mowszowicza („Studia i Materiały...” Ser. B z. 12: 1966), zasłużonego autora szeregu publikacji historyczno-botanicznych i popularyzatora tych zagadnień. Temat ten kontynuował autor w pracy *Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkich wyższych uczelni* („Studia i Materiały...” Ser. B z. 14: 1968).

Spomiędzy licznych uczelni rolniczych tylko Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach posiada krótkie monograficzne opracowanie dziejów botaniki. Tematem tym zajmował się Władysław Tynec z okazji 100 rocznicy istnienia Puław jako ośrodka nauk biologiczno-rolniczych. W powstałym tam w 1918 r. Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego istniało szereg działów, które obok botaniki stosowanej zajmowały się zagadnieniami ogólnobotanicznymi. Historia ich działalności została ogłoszona wraz z pracą Tynca w zeszycie jubileuszowym „Pamiętnika Puławskiego” z 1962 r. (wyd. 1965). Tam m.in. ukazała się Anny Nowotny-Mieczynskiej *Historia badań z zakresu fizjologii roślin*.

Większą znacznie grupę stanowią prace i przyczynki do historii ogrodów botanicznych, niezbędnych botanikom do pracy naukowej. O ogrodach już nie istniejących, których okres pomyślnego rozwoju przypadł na koniec XVIII i początek XIX w., pisał Mowszowicz. Poświęcił on niewielką pracę ogrodowi botanicznemu w Grodnie, założonemu w 1775 r. przez Emanuela Giliberta („Wiadomości Botaniczne” 1966), a obszerniejszą, ogrodom dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, głównie okresowi, w którym kierował tą placówką Stanisław Jundziłł („Kos-

mos" ser. A 1948/51). Uzupełnienie pracy stanowią dzieje odnowienia wileńskiego ogrodu uniwersyteckiego w 1919 r.

Nie tylko przełomową w historii botaniki krakowskiej, jak pisze Szafer, lecz w historii polskiej botaniki, stała się data założenia krakowskiego ogrodu botanicznego. Istniejący od 1783 r., był opisywany wielokrotnie, gdyż zajmujący się aktualną sytuacją poświęcali nieco uwagi jego historii. W ostatnich latach pisał o nim kilkakrotnie Szafer, a Józefa Grabska i Wanda Stermińska omówiły dzieje wydawnictwa „Index seminum” („Wszechświat” 1963), po raz pierwszy drukowanego w Krakowie w 1806 r.

Przypadająca w 1968 r. rocznica drugiego z kolei założonego już w XIX w., a istniejącego do chwili obecnej ogrodu botanicznego przy Uniwersytecie Warszawskim, przypomniana została w szeregu publikacji. L. Karpowiczowa napisała obszerniejszą pracę *150 lat Ogródu Botanicznego U.W.* (Warszawa 1967) oraz artykuły na ten temat („Biologia w Szkole” 1968, „Wiadomości Botaniczne” 1968). „Wiadomości Botaniczne” w 1968 r. ogłosiły przemówienie wygłoszone na uroczystościach jubileuszowych przez W. Gajewskiego i referat L. Karpowiczowej, natomiast J. Zabłocki przypomniał medal wybitny w 1916 r. na pamiątkę Konstytucji 3 Maja, a związany tematycznie z Ogrodem. Wcześniej jeszcze o Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Warszawskiego pisał Hryniewiecki w 1946 i 1948 r. Jeden z tych artykułów ujmuje zagadnienie szerszej, sięgając do pierwszych w Warszawie ogrodów z XVII w. Ten sam autor ogłosił również pracę *Botanika w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk* („Acta Soc. Bot. Pol., 1951, Suppl.). Poświęcona ona jest głównie Michałowi Szubertowi, najwybitniejszemu z botaników polskich, działającemu w Towarzystwie w latach 1815—1830 oraz jego uczniom pracującym na polu botaniki w latach późniejszych. Obszerne opracowanie dotyczące Ogródu Botanicznego w Bydgoszczy ogłosił A. Michalski w dziele zbiorowym *Bydgoszcz — historia — kultura...* (Bydgoszcz 1959). Z prac będących już w druku w wydawnictwach Zakładu Historii Nauki i Techniki należy wymienić Janiny Oleszakowej o Ogrodzie botanicznym liceum krzemienieckiego oraz będącą w opracowaniu obszerną historię Polskiego Towarzystwa Botanicznego.

VII

Należy z kolei omówić różnego rodzaju prace od historii działów botaniki przez historię nazw botanicznych, fizjologii roślin, dendrologii, ochrony szaty roślinnej po historię księgozbiorów botanicznych. Waga ich i znaczenie jest w niektórych wypadkach zasadnicze, niekiedy mniejsze, a wspólną ich cechą jest to, że tematyka, której są poświęcone, rzadziej budzi zainteresowanie historyków botaniki i że dotyczą one zagadnień bardziej szczegółowych.

Na czoło wysuwa się bardzo rzadko poruszana sprawa historii poszczególnych działów botaniki. Spomiędzy nich jedynie historia geografii roślin w Polsce została opracowana przez W. Szaferą i ogłoszona w redagowanym przez niego dziele *Szata roślinna Polski* (Warszawa 1959). Badania flory wątrobowców doczekały się aż dwu opracowań. Pisała na ten temat Irena Rejment-Grochowska („Acta Soc. Bot. Pol.” 1948) oraz J. Szweykowski, ograniczający swoje studium do dziejów badań nad florą wątrobowców Tatr („Acta Soc. Bot. Pol.” 1957). W pracy o śluzowcach

Polski Helena Krzemieniewska omówiła obszernie historię ich systematyki (Warszawa 1960), a Karol Starmach zajmował się stanem badań algologicznych w Tatrach („Kosmos” Ser. A 1957). Do badań z historii florystyki należy zaliczyć fragmenty prac Mowszowicza dotyczące flory wileńskiej i łódzkiej („Łódzkie Tow. Naukowe”, Wyd. III, nr 47: 1957; nr 69: 1960) oraz Hryniewieckiego, studium o pierwszych opisach flory okolic Warszawy („Monographiae Botanicae” Vol. 2: 1954).

Nomenklatura botaniczna nie była tematem zbyt częstym. Poruszający różnorodnie zagadnienia Hryniewiecki pisał o błędnych i nieudolnych polskich nazwach roślin („Biologia w Szkole” 1949) oraz nazwisku Kopernika w botanice („Wszechświat” 1954), a Kuźmiński o łacińskich nazwach botanicznych mających polski źródłosłów („Problemy” 1964). W ostatnich latach dawnymi dopisanymi polskimi nazwami roślin zajmowali się badacze łacińskich i niemieckich zielników, wydanych w XVI w. oraz niektórzy językoznawcy, podejmujący trud porównania terminologii botanicznej polskiej z używaną w innych krajach słowiańskich. Są to m.in. prace: Alfreda Zaręby: *Z geografii słowiańskich nazw chwastów* („Zesz. Nauk. Uniw. Jag.”, nr 24: 1960; „Prace Językoznawcze” z. 3: 1960), Wandy Budziszewskiej: *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej* („Kom. Słowianoznawstwa PAN”, s. 357) oraz Barbary Bartnickiej-Dąbkowskiej: *Polskie ludowe nazwy grzybów* (1964). Problematyka terminologii w odniesieniu do roślin zostanie w poważnym stopniu wyjaśniona w planowanej przez Zespół Historii Botaniki Zakładu Historii Nauki i Techniki pracy o dziejach nomenklatury botanicznej od XVII do XX wieku. Obecnie działa już od 1962 r. pod przewodnictwem L. Karpowiczowej Komisja Nazewnictwa powołana przez Komitet Botaniczny PAN. Opracowano tam i wydano sześć części tzw. *Projektu nazw roślin zielnych i drzewiastych*.

Odkrycie M. Leszczyc-Sumińskiego, dotyczące rozmnażania się paproci, ogłoszone w języku niemieckim w 1848 r., było tematem artykułów Hryniewieckiego („Wszechświat” 1948, „Sprawozdania PAU” 1951). Ukazał się również ogłoszony już po śmierci Hryniewieckiego przekład klasycznej rozprawy Sumińskiego *Przyczynek do poznania historii paproci* („Studia i Materiały...” Ser. B z. 16: 1969). Historia badań nad fizjologią roślin jako całość nie była przedmiotem opracowania. Jedynie A. Nowotny-Mieczynska ogłosiła krótką historię badań nad mineralnym żywieniem roślin („Pamiętnik Puławski” zeszyt jubil. 1965), a Natalia Skinder omówiła prace nad fizjologią sinic („Wiadomości Botaniczne” 1969). Fizjologiczna jest również tematyka pracy Gomółki, dotyczącej badań przeprowadzonych w XVIII w. przez Osińskiego („Studia i Materiały...” Ser. B z. 11: 1966).

Zainteresowania historią dendrologii dowodzi publikowanie prac na ten temat nie tylko w „Roczniku”, będącym organem Sekcji Dendrologicznej PTB, lecz również w innych czasopismach. Na temat, kiedy wprowadzono do uprawy w Polsce obce gatunki drzew, pisał Tadeusz Szymonowski („Rocznik Sekcji Dendrologicznej” 1960), Bolesław Sękowski rozpatrywał to zagadnienie w odniesieniu do brzoskwini (tamże, 1959), a Władysław Bugała omawiał historię uprawy topoli („Wszechświat” 1968). Obok historii poszczególnych rodzajów drzew, kilku autorów rozważało zagadnienie najstarszych drzew w Polsce. Genetyką drzew z punktu widzenia historycznego zajmował się Stefan Białobok („Kosmos”, Ser. A 1959), a Hryniewiecki przypomniał pierwszego polskiego dendro-

loga z XVII w. („Rocznik Sek. Dendr.” 1956) oraz Ernesta Wittmana i jego zbiór dendrologiczny w postaci książek, sporządzony w początku XIX w. (tamże 1952).

Ochrona przyrody jest odrębną dyscypliną, jednak ścisły jej związek z nauką botaniki pozwala na poświęcenie jej kilku zdań również w tym opracowaniu. Autorem obszernej historii ochrony przyrody opublikowanej w dziele *Ochrona przyrody i jej zasobów* (Kraków 1965) jest Władysław Szafer, zasłużony działacz na tym polu. Poświęcił on temu zagadnieniu szereg publikacji, m.in. historii parków narodowych w Białowieży („Kosmos” Ser. A 1957), Babiej Górze („Wyd. Pop. Nauk. Zakł. Ochr. Przyr. PAN”, nr 22) i Pieninach („Chrońmy przyrodę ojczystą” 1964). Wyłącznie już historii ochrony polskiej szaty roślinnej dotyczy artykuł Aliny Kwiatkowskiej („Wszechświat” 1961).

Wśród pozostałych prac można jeszcze wyróżnić grupę dotyczącą księgozbiorów botanicznych. H. Bukowiecki, M. Kostyniuk i R. Figurski opisywali niektóre pochodzące z Biblioteki Załuskich starodruki botaniczne, zestawiając równocześnie znajdujące się tam glosy („Studia i Materiały...” Ser. B z 16: 1969). Starodrukowi botanicznym biblioteki Błońskiego poświęcili swe prace Hryniewiecki („Sprawozdania z Posiedzeń”, Wyd. IV TNW, 1949) oraz A. Skirgiełło i Z. Sidorowicz („Wiadomości Botaniczne” 1965).

VIII

Tradycje powiązań botaniki z innymi dziedzinami wiedzy sięgają początków tej nauki i są żywe do chwili obecnej. Stąd mówimy o botanice farmaceutycznej, botanice rolniczej i zielarstwie jako zagadnieniu na pograniczu botaniki, rolnictwa i farmacji. Historia badań z zakresu botaniki farmaceutycznej, a właściwie katedr tej dyscypliny, szeroko omówiona przez Irenę Turowską („Studia i Materiały...” Ser. B z 12: 1966), to jedna z licznych historycznych publikacji tej autorki. Pisała ona również na temat zielarstwa w starożytności i o polskich autorach piszących o ziołach w XVI w. („Wszechświat” 1967), a wraz z Aleksandrem Olesińskim ogłosiła obszerną *Historię zielarstwa* (Warszawa 1951). Wyłącznie przeszłości tej dziedziny poświęcony jest numer oświetlony „Przeglądu Zielarskiego” z 1950 r., w całości wypełniony obszerną pracą Zofii Stopa-Rybianki *Zarys historii zielarstwa polskiego*.

Aktywność na polu historii botaniki środowisk naukowych związanych z katedrami botaniki farmaceutycznej poza Krakowem znajduje swój wyraz w innych publikacjach. Szczególne zasługi na tym polu posiada Henryk Bukowiecki, inicjator i autor szeregu prac, m.in. o Farmakopei Jana Woyny z r. 1683 („Acta Soc. Bot. Pol.” 1946 suppl.), wraz z współpracownikami o roślinach leczniczych w pierwszej polskiej farmakopei *Pharmacopeia Regni Poloniae* z 1817 r. („Studia i Materiały...” Ser. B z 16: 1969) i farmakopei z 1794 r. lekarza-botanika Dziarkowskiego, niezbyt fortunnego autora uzupełnień do *Dykcjonarza Kluka*. Ta ostatnia praca wchodzi już jednak w zakres farmakognozji. Ten sam autor wraz z Bożeną Beldowską opracował znajdujące się w Zielniku Warszawskim rośliny opisane przez Ferdynanda Karo („Studia i Materiały...” Ser. B z 14: 1968).

Poza obszerniejszymi już wymienionymi opracowaniami z historii zielarstwa, ukazało się na ten temat szereg mniejszych artykułów, np.

Tadeusza Estreichera o dawnych nazwach roślin leczniczych („Przegląd Zielarski” 1946, 1947), Henryka Bigosza omówienie dodatku do Strumiły *Ogrodów Północnych*, dotyczącego uprawy ziół (tamże, 1948). Zajmowali się również tymi zagadnieniami Bohdan Grochowski („Ziel. Biul. Inf.” 1968), Marian Koczwara (tamże, 1966), Zbigniew Połomski (tamże, 1960) i Marian Stopa („Przegląd Zielarski” 1948) oraz inni autorzy we wstępnych rozdziałach ogólnych opracowań dotyczących zielarstwa. Tematyką botaniczną interesowali się również historycy farmacji. W dorobku jednego z czołowych przedstawicieli tej dyscypliny w Polsce Wojciecha Roeske, znajduje się praca o materiałach farmaceutycznych do historii botaniki w Polsce („Studia i Materiały...” Ser. B z. 13: 1967) oraz artykuły z historii zielarstwa publikowane w 1948 r. w czasopiśmie „Farmacja Polska”.

Z zakresu szeroko pojętej botaniki rolniczej ukazało się o wiele więcej publikacji, ponieważ jednak większa ich część należy tematycznie do historii rolnictwa, ograniczymy się tutaj do prac najważniejszych. Można za nie uznać syntetyczne prace: Mariana Nowińskiego *Dzieje upraw i roślin uprawnych* (Poznań 1957), Edmunda Nowackiego *Od chwastu do pszenicy* (Warszawa 1968) oraz Jakuba Mowszowicza *Z dziejów roślin uprawnych* (Cz. 1 Warszawa 1948; Cz. 2 Warszawa 1950). Mowszowicz jest także autorem kilku mniejszych prac z zakresu botaniki rolniczej, jak np.: *Geneza ważniejszych roślin uprawnych* („Biologia w Szkole” 1957); *Ogrody przeszłości* (tamże 1958); *Pierwotne ośrodki ważniejszych roślin uprawnych* („Geografia w Szkole” 1951). Poważny jest również na tym polu dorobek Anieli Kozłowskiej, która ogłosiła *Pochodzenie zbóż i ziemniaka* (Warszawa 1949), *Pochodzenie drzew owocowych* (Warszawa 1951), *Dzieje roślin uprawnych w Polsce...* („Zeszyty Nauk. WSR w Krakowie”, Ser. Rolnictwo z. 6: 1959) oraz zajmowała się ich rolą w rozwoju kultury materialnej. O pochodzeniu zbóż pisała również Ewa Śliwińska (Warszawa 1946) i Tadeusz Ruebenbauer („Nauka dla Wszystkich” nr 12: 1966), a Jan Szokalski o pochodzeniu kwiatów ogrodowych („Problemy” 1957). Zagadnień tych dotyczą również wyniki badań Władysława Ochmańskiego nad herbarzami, jako źródłem do dziejów roślin uprawnych w Polsce („Studia i Materiały...” Ser. B: z. 13: 1967) i Krystyny Wasylikowej o metodach biologicznych w poszukiwaniach do historii roślin uprawnych („Kosmos” Ser. A 1957).

IX

Badania nad historią botaniki w Polsce zawdzięczają swój pomyślny rozwój w ostatnich latach z jednej strony aktywizacji Zespołu Historii Botaniki w Zakładzie Historii Nauki i Techniki, z drugiej natomiast — powstaniu w niektórych środowiskach naukowych w kraju zespołów, które obok prac na polu botaniki interesują się historią tej dyscypliny. Naturalnie działalność ta byłaby niemożliwa, gdyby równocześnie redakcje czasopism wydawanych przez Polskie Towarzystwo Botaniczne oraz niektórych czasopism przyrodniczych nie drukowały na swych kartach artykułów historyczno-botanicznych, dla których brak już miejsca w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”. W zakresie popularyzacji tych zagadnień szczególna rola przypadła czasopismu „Wszechświat” i „Biologia w Szkole”.

Ponieważ autorami prac z tej dziedziny są głównie botanicy, dla pod-

trzymania zainteresowania historią botaniki wydaje się konieczne wprowadzenie wykładów z tego zakresu na wydziałach biologicznych uniwersytetów. Pewne próby w tym zakresie podejmował Hryniewiecki w latach międzywojennych oraz po II wojnie światowej, jednak obecne programy studiów nie przewidują wykładów z tego przedmiotu. Zastąpić ich nie mogą pojedyncze godziny, które wykładowcy botaniki ogólnej poświęcają niekiedy na tematykę historyczną. Problem ten na niektórych kierunkach nauczania rozwiązany został przez wprowadzenie wykładów propedehytyki przedmiotu, ujmującego również dzieje studiowanej dyscypliny podstawowej. Podobny system mógłby być zastosowany na wydziałach biologicznych uniwersytetów.

Innym sposobem, proponowanym już przez pioniera historii botaniki w Polsce J. Rostafińskiego przed 60 laty, byłyby zajęcia nadobowiązkowe z historii nauk biologicznych, prowadzone dla studentów lat wyższych metodą seminaryjną. Tak o tym pisał Rostafiński: „Wyjątkowo znajdują się wśród nich tacy, co tak się zajmą historią nauki, że całkowicie się jej poświęcą. Inni zaś, nauczywszy się jak pracować na tej niwie, natrafiają może w późniejszych czasach na jakiś temat co ich zajmie, a wtedy wykształceni krytycznie potrafią go opracować i będą mogli tego nauczyć innych”. Niewiele można do tego dodać. W obecnych warunkach z tym zagadnieniem wiąże się również stworzenie możliwości przeprowadzenia przewodów doktorskich z zakresu historii botaniki. Te dwie drogi kształcenia kadr przez przewody doktorskie i wykłady wydają się najszlachetniejsze.

Ponieważ dostęp do źródeł archiwalnych, z małymi wyjątkami, jest dla pracujących na polu historii botaniki zapewniony, warto by tylko dokonać przeglądu, nawet bardzo ogólnego, polskich zasobów archiwalnych, zawierających materiały do historii botaniki. Chodzi tu głównie o akta towarzystw naukowych, wyższych uczelni i placówek naukowych. Dokonanie takiego przeglądu mogłoby być w części wykonane jako wstęp do pracy o historii nauczania botaniki w Polsce.

Najważniejszymi placówkami bibliotecznymi, specjalizującymi się w gromadzeniu druków z zakresu botaniki, jest Biblioteka Instytutu Botaniki PAN oraz Biblioteka Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Wydaje się słuszne, aby te właśnie biblioteki zwróciły specjalną uwagę na druki zagraniczne dotyczące historii botaniki nie tylko najnowszej, lecz również niektóre dawniejsze, znajdujące się na rynku księgarskim. Również inwentaryzacja starodruków botanicznych, znajdujących się w kraju, powinna być przeprowadzona przez Zespół Historii Botaniki Zakładu Historii Nauki i Techniki przy współpracy z Instytutem Botaniki i Polskim Towarzystwem Botanicznym. Wiąże się to z drugim zagadnieniem dotyczącym wydania trudno dostępnych źródeł. Postulaty te w zakresie bardzo skromnym, stawiane już przed wielu laty, nie zostały, niestety, urzeczywistnione. Wśród tego rodzaju źródeł wiele wydanych krytycznie służyłoby równocześnie historykom nauk biologicznych, medycznych a nawet rolniczych.

Wydaje się, że nie nadszedł jeszcze czas na opracowanie, na źródłach opartej, pełnej i odpowiednio obszernej historii botaniki w Polsce. Brak wielu cząstkowych, jednak o zasadniczym znaczeniu, prac. Jedną z nich będzie przygotowywana przez Zespół Historii Botaniki, historia Polskiego Towarzystwa Botanicznego, o ile uwzględniono by tam nawet dzieje czasopism wydawanych przez Towarzystwo, to pozostaje do opracowania

historia czasopism przyrodniczych, publikujących artykuły z zakresu botaniki, a przykładem może być tutaj monograficzne opracowanie „Pamiętnika Fizjograficznego” przez Reginę Danysz-Fleszarową. Na takie opracowanie oczekuje m.in. „Botanik” poznański, „Wszechświat”, „Kosmos”, „Przyroda i Przemysł”, „Przyrodnik” lwowski, „Czasopismo Przyrodnicze”, „Przyroda i Technika”. Z czasopism prowincjonalnych jedynie „Przyrodnik” tarnowski został opracowany przez Ligię Hayto.

Brak również opracowań z historii botaniki na niektórych wyższych uczelniach i trudno przypuszczać, aby to ogromne zagadnienie wyczerpująco mogło zostać przedstawione w jednej, będącej w przygotowaniu pracy. Nie wszystko wiemy nawet o botanice na dawnym Uniwersytecie Wileńskim w okresie po przejściu na emeryturę Stanisława Jundziłła, pomimo, że uczelnia ta posiada wyjątkowo bogatą bibliografię. Nie zajmowano się botaniką w Marymoncie, Szczególnej Szkole Leśnictwa, Instytucie Weterynaryjnym w Burakowie, Akademii Rolniczej w Dublanach, Szkole Rolniczej w Bydgoszczy i Cieszynie i w wielu innych uczelniach. Brak historii nauczania botaniki w szkołach średnich ogólnych i zawodowych. Spomiędzy działających pod zaborami i w 20-leciu międzywojennym towarzystw naukowych tylko botaniką w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk zajmował się B. Hryniewiecki i Z. Kosiek, a ogólnie naukami przyrodniczymi w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk — Chłapowski i Szafranówna.

Te poważne braki dotyczące dziejów botaniki „instytucjonalnej” nie są jednak najważniejsze. Zasadniczy i największy niedostatek odczuwa się w odniesieniu do historii poszczególnych działów botaniki. Podczas gdy najważniejsze dane o botanice w instytucjach można czerpać z opracowań zawierających całą ich historię, to w odniesieniu do poszczególnych działów botaniki skazani jesteśmy wyłącznie na życiorysy, które są niekiedy źródłem zawodnym. Tutaj widać potrzebę największej bodaj koncentracji wysiłków i starań na najbliższe lata. Zagadnienie to nie jest proste, gdyż wymaga zaangażowania najwybitniejszych uczonych w danej dziedzinie. Warto tu przypomnieć jeszcze raz, że historię geografii roślin i historię ochrony przyrody zawdzięczamy wybitnemu botanikowi Władysławowi Szaferowi.

Pewne braki występują też w zakresie bibliografii botanicznej okresu, jaki dzieli nas od bibliografii fizjografii J. Majera, E. Romera i S. Pokornego oraz niepełnej zresztą i dotyczącej tylko flory polskiej, bibliografii D. Szymkiewicza. Nie zapełnił tej luki w pełni *Katalog literatury naukowej polskiej* (T. 1—20 z lat 1901—1934) i jego kontynuacja *Katalog polskiej literatury matematyczno-przyrodniczej* (T. 21) oraz *Katalog polskiej literatury biologicznej* (T. 22). Układ tych wydawnictw nie odpowiada już, wymagającym ściślejszego podziału systematycznego, potrzebom naukowym. Konieczność przystąpienia do opracowania bibliografii botaniki w Polsce, w pierwszym etapie druków zwartych, w drugim, zawartości czasopism jest uzasadniona nie tylko potrzebami historii, lecz również pracujących na polu samej botaniki.

Jak z tego krótkiego opracowania, przygotowanego w oparciu o bibliografię zawierającą ponad 400 tytułów wynika, historia botaniki w Polsce jest ciągle jeszcze dyscypliną nową, kształtującą własne metody pracy. Przygotowanie kadry przyszłych badaczy i ustalenie długofalowego planu badań, a w nim hierarchii potrzeb, to zadanie, które należy urzeczywistnić w pierwszej kolejności.

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ БОТАНИКИ В ПОЛЬШЕ В ПЕРИОД 1945—1969

Первые заметки о ботанике в Польше восходят к перелому XVIII и XIX веков. Только в конце XIX века Юзеф Ростафиньски опубликовал труды в области истории естественных наук, в основном в области ботаники. В междувоенный период вышли в свет две монографии Б. Грыневещкого — *История ботаники в Польше* и *История общей ботаники* — обе были изданы в 1927 году.

В период последнего двадцатипятилетия работам в области истории ботаники покровительствовала Комиссия по истории медицины и естественных наук, а затем Комитет по истории науки и техники ПАН и Институт истории науки и техники ПАН, где был создан Отдел истории ботаники. Большинство публикаций было издано в „Материалах и исследованиях по истории польской науки”, серия Б — История биологических и медицинских наук, и в „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”, а также в „Ботанических известиях”, „Ежегоднике дендрологической секции Польского ботанического общества”, во „Вселенной” и „Космосе”.

Ботаническая историография делится на несколько направлений. Из числа синтетических работ по истории польской ботаники необходимо прежде всего перечислить *Очерки по истории ботаники* Б. Грыневещкого (1949), *Очерки по истории ботаники в Кракове* В. Шафера (1964), *История ботаники в Польше в период 1795—1860* (Материалы ...) Славинского (1965), *Ботаника в Польше в средние века* („Ботанические известия”, 1964—65) Э. Вежбицкой и *Из истории ботаники на Гданьском поморье* („Материалы ...” 1968) Т. Сульмы, З. Сульмы и З. Шварца. По истории общей ботаники мы имеем немного работ — переводы и разработки Теофраста, Плиния, Альберта Великого, однако в основном писали о классиках биологии нового времени.

Совершенно независимо изучалась история учреждений таких как школы и связанные с ними ботанические сады, институты и научные общества, а также такие предметы, как история ботанических названий, история физиологии растений, дендрологии, защита растительного покрова и история ботанического фонда. Ряд работ принадлежит к области других ботанических дисциплин, например, фармацевтическая ботаника, сельскохозяйственная ботаника, целебные травы (главные авторы И. Туровска, Е. Мовшович и В. Охманьски).

В заключение автор указывает на многие пробелы в историографии отдельных дисциплин по истории ботаники, а также на необходимость введения лекций по этому предмету на биологических отделениях университета.

RESEARCH CONCERNING THE HISTORY OF BOTANY IN POLAND IN
1945—1969

The first historical references concerning botany in Poland are from the end of the 18th and the beginning of the 19th century. Not until the end of the 19th century did Jozef Rosta of Finland publish a dissertation on the history of natural sciences, mainly botany. During the inter-war period two monographs by B. Gryniewiecki, *Historia botaniki w Polsce*, *Historia botaniki powszechnej* (The History of Botany in Poland, The History of World Botany) appeared, they both were published in 1927.

During the past 25 years work concerning the history of botany was conducted under the auspices of the Commission of the History of Medicine and Natural Sciences, and then the Committee of the History of Science and Technology at the Polish Academy of Sciences as well as the History of Science and Technology Department at the Polish Academy of Sciences. The History of Botany Complex was set up within this latter body. The majority of publications were put out in series B of the "Studies and Materials from the History of Science in

Poland": The History of Biological and Medical Sciences in „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” and in “Botanical News”, “The Annual of the Dendrology Section of the Polish Botanical Society”, in “Universe” and “Cosmos”.

Botanical historiography can be divided into a few trends. *Zarys dziejów botaniki* (An Outline of the History of Botany) by B. Hryniewiecki (1949), *Zarys historii botaniki w Krakowie* (An Outline of the History of Botany in Cracow) by W. Szafer (1964), *Dzieje botaniki w Polsce w latach 1795—1860* (The History of Botany in Poland in 1795—1860) by Sławiński („Studies”..., 1965), *Botanika w Polsce w średniowieczu* (Botany in Poland in the Middle Ages) by E. Wierzbicka (“Botanical News”, 1964—65) and *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim* (From the History of Botany in the Gdańsk Pomerania) by T. Sulma, Z. Sulma and Z. Schwarz (“Studies”..., 1968) should above all be mentioned from among the synthetic works concerning the history of botany in Poland. We have only a few works on the history of world botany, among others the translations and editions of works by Theophrastus, Pliny, Albert the Great; however, the greatest attention was focussed on biologists from modern times.

File stories and works depicting the activity of Polish botanists make up the greater part of publications on the history of botany. B. Hryniewiecki published the largest number of such works in the Polish Biographical Dictionary.

The history of such institutions as schools and their botanical gardens, scientific institutes and societies as well as such fields as the history of botanical names, the history of the physiology of plants, dendrology, the protection of the natural environment and the history of botanical libraries — these are completely different fields of interest. A number of works concern such botanical disciplines as pharmaceutical botany, agricultural botany and the science of herbs (I. Turowska, J. Mowszowicz and W. Ochmański are their main authors).

In the conclusion the author mentioned a number of shortcomings in the historiography of the individual branches of botany and he stressed the necessity to introduce lectures on the subject to the curriculum of the departments of biology at university.